

Korespondencja i literatura okolicznościowa  
w kręgu magnaterii  
Wielkiego Księstwa Litewskiego

Prace Naukowe



Uniwersytetu Śląskiego  
w Katowicach  
nr 3827

Mariola Jarczykova

**Korespondencja i literatura okolicznościowa  
w kręgu magnaterii  
Wielkiego Księstwa Litewskiego**

Redaktor serii: Historia Literatury Polskiej  
Marek Piechota

Recenzent  
Joanna Partyka

## Spis treści

Wprowadzenie .....	7
--------------------	---

### Część I

#### Epistolografia

Z problemów edytorstwa staropolskiej korespondencji .....	13
Listy z XVI i XVII wieku w obiegu czytelnicy .....	33
Familijne pisanie .....	51
Narodziny, chrzest, dzieciństwo .....	51
Swaty, wesele, pożycie małżeńskie .....	57
Choroby, śmierć, pogrzeby .....	69
„Uszczypliwe skrypty” szwagrów .....	79
„Niesmaczne pisanie” Krzysztofa Mikołaja Dorohostajskiego .....	79
Korespondencja Krzysztofa Radziwiła i Lwa Sapiehy w okresie walki o buławę hetmana wielkiego litewskiego .....	85
Listy Macieja Kazimierza Sarbiewskiego i Janusza Radziwiła .....	103
Kiejdany w epistolografii Piotra Kochlewskiego .....	113

## Część II

### Utwory okolicznościowe

Wydawanie literatury okolicznościowej – zarys problematyki edytorskiej.....	137
Wierszowany i oratorski komentarz do elekcji Zygmunta III Wazy.....	147
Dymitriada w utworach okolicznościowych .....	161
Epitalamium i paszkwile – obraz Radziwiłłów i Sapiechów w piśmiennictwie XVII wieku .....	173
Rodzina Radziwiłłów birżańskich w utworach sylwicznych.....	185
Genetliakony .....	186
Wiersze imienninowe .....	196
Wiersze żałobne dla Krzysztofa Radziwiłła .....	200
Obraz Janusza Radziwiłła w literaturze okolicznościowej.....	221
Zakończenie .....	231
Bibliografia .....	237
Nota bibliograficzna .....	251
Wykaz skrótów nazw archiwów i bibliotek.....	253
Indeks osobowy .....	255
Summary .....	267
Резюме .....	269

## Wprowadzenie

**K**orespondencja i literatura okolicznościowa to niewątpliwie dwa najbardziej popularne typy piśmiennictwa w dawnej Rzeczypospolitej, o czym świadczą zachowane druki i rękopisy zawierające listy oraz sylwiczne „rymy”. Utylitarnie traktowane teksty cieszyły się uznaniem Sarmatów, gdyż pełniły funkcje informacyjne, komentowały na bieżąco wypadki z życia publicznego i prywatnego, ich twórcy często byli podziwiani przez odbiorców, którzy ze szkół wynosili zasady *ars epistolandi* i reguły tworzenia utworów okolicznościowych. W XVI i XVII wieku na co dzień redagowano mniej lub bardziej oficjalne pisma, czym trudnili się zarówno sekretarze kancelarii królewskich oraz magnackich, jak i zawodowi „chwalnicy”, u których zamawiano utwory panegiryczne, aby uczcić ważne wydarzenia państwowe i domowe. Listy, epitafia, genetliakony wychodziły też spod piór autorów, którzy byli rodzinnie związani z adresatami. Teksty te krążyły w obiegu rękopiśmiennym i drukowanym, wiele z nich znajdujemy w kopiariuszach, na kartach których przepisywano korespondencję i utwory okolicznościowe, „gubiące” często w kolejnych odpisach dane o swoich twórcach.

Wydobywanie tych zabytków z zapomnienia nie jest łatwe, gdyż wymaga wielogodzinnych kwerend w bibliotekach i archiwach, trud jednak zostaje nagrodzony, jeżeli znajdzie się ciekawy, zapomniany tekst lub ujawni się nowego autora. W niniejszej pracy udało się przypomnieć po wiekach kilka nieznanych wierszy okolicznościowych, co stało się możliwe m.in. dzięki sylwom przechowywanym poza granicami kraju.

Z problemami dostępności źródeł wiążą się zagadnienia zasad edycji korespondencji i literatury okolicznościowej, które często odbiegają od tradycyjnych metod postępowania tekstologicznego. Każdą z dwóch części niniejszej pracy poświęconej epistolografii i piśmiennictwu okazjonalnemu otwiera zatem rozdział skupiający się na kwestiach edytorskich, uzupełnionych w przypadku korespondencji uwagami o obiegu czytelniczym listów. Egzemplifikacja wykorzystana w tych partiach odwołuje się do przykładów wykraczających poza kręgi nadawczo-odbiorcze wskazane w tytule książki. W kolejnych rozdziałach skoncentrowano się jednak na magnaterii litewskiej XVI i XVII wieku, głównie na Radziwiłłach birżańskich, Sapiedahach i Dorohostajskich. Przedstawiciele tych rodzin brali aktywny udział w wielu ważnych wydarzeniach publicznych, komentowali je w swoich listach i mowach, wzajemnie się też oceniali i nawiązywali między sobą wielorakie kontakty, także prywatne. Magnaci byli nadawcami, odbiorcami i bohaterami różnych wypowiedzi piśmienniczych, głównie korespondencji i literatury okolicznościowej.

Przyjrzenie się tym „głosom” z epoki pozwala na odtworzenie wielu aspektów życia i działalności hetmanów, wojewodów i marszałków Wielkiego Księstwa Litewskiego. Ich spowinowacone ze sobą rodziny wiele łączyło i dzieliło – małżeństwa, wyznanie, nominacje na ważne litewskie urzędy. W niniejszej pracy zwrócono szczególną uwagę na różne aspekty wzajemnych relacji magnatów, które układały się – w zależności od kontekstu politycznego, rodzinnego, a nawet majątkowego – w sposób nieraz kontrastowy: od pełnej akceptacji i zapewnień o dozgonnej przyjaźni do zaciętej walki o stanowiska, wpływy i... pieniądze.

Wiele z tych tekstów – pomimo ich rękopiśmiennego obiegu – było znanych w ówczesnej Rzeczypospolitej, szczególną popularnością cieszyły się listy Krzysztofa Radziwiłła (1585–1640) i Lwa Sapiehy (1557–1633) z okresu sporu o urząd hetmana wielkiego litewskiego. W sylwach kopiowano również prywatne „pisanie” magnatów, zawierające nieraz bardzo osobiste wyznania.

W piśmiennictwie okolicznościowym wymienieni korespondenci rzadziej występowali w roli twórców, zazwyczaj byli bowiem bohaterami wypowiedzi skrajnie oceniających ich działania – czasem eksponowano „sławorodne wizerunki” książąt i hetmanów, czasem odwrotnie, szkalowano ich poczynania i decyzje polityczne. Niestety, w przypadku wielu tekstów nie odnotowano ich autorów, co jest zgodne z zasadami funkcjonowania tego typu wypowiedzi, zwłaszcza negatywnie oceniających wypadki dziejowe i „antybohaterów”. Wątpliwości budzą nie tylko utwory anonimowe, ale także te sygnowane konkretnymi imionami i nazwiskami, gdyż zachodzą podejrzenia o daleko idące współautorstwo, np. epitalamium podpisane przez dziesięcioletniego Jana Stanisława Sapiehę powstało prawdopodobnie z dużym udziałem nauczycieli.



W tekstach okolicznościowych i epistolograficznych – nastawionych na poruszenie odbiorców – wykorzystywano różnorodne środki retoryczne, odwoływano się do autorytetów, mitologii, bohaterów rzymskich, cytowano Biblię i klasyków starożytnych. Niektórzy nadawcy z powodzeniem stosowali – w zależności od tonacji wypowiedzi – zróżnicowane środki językowe, pisali żartobliwie, napastliwie, zgryźliwie, ale też potrafili ubrać w słowa intymne przeżycia. Często w listach i utworach sylwicznych podkreślano wspólną przynależność do Wielkiego Księstwa Litewskiego. Równie ważne były więzi rodzinne łączące litewskich magnatów – w kolejnych rozdziałach książki poruszono zagadnienia familijnej epistolografii odnoszącej się do takich ważnych wydarzeń życiowych, jak: narodziny, małżeństwo i śmierć. Listy gratulacyjne i kondolencyjne były zazwyczaj podobne, co niewątpliwie wynikało z przymusu stosowania konwencjonalnych formuł, natomiast korespondencja towarzysząca zalotom i zawieraniu związków małżeńskich ujawniała już konkretne, nietypowe rozwiązania oraz indywidualne podejście nadawców i odbiorców. Listy prywatne, odnoszące się do różnych okresów życia i do różnych doświadczeń korespondentów, nie były często wykorzystywane w dotychczasowych badaniach, nie zawierają bowiem zazwyczaj istotnych informacji dotyczących spraw publicznych, są jednak ciekawym obiektem do analizy stylu ich nadawców oraz do naświetlenia łączących ich stosunków.

Właśnie ze względu na relacje osobowe wyodrębnilo listy Krzysztofa Dorohostajskiego Monwida (1562–1615) do braci Radziwiłłów – Krzysztofa i Janusza (1579–1620), gdzie ujawniły się umiejętności epistolograficzne marszałka, starającego się o polubowne załatwienie trudnych spraw spadkowych po bracie drugiej żony – Zofii. Listy te naświetlają stanowisko korespondenta wobec książąt odmienne od tego wyrażonego w jego poprzednich, bardzo przyjacielskich epistołach. Inne źródła konfliktu ujawniają „pisanie” Krzysztofa Radziwiłła i Lwa Sapiehy z okresu walki o buławę wielką litewską. Zarówno „uszczypliwe skrypty” szwagrów, jak i kolejne responsy wskazują na umiejętności pisarskie oraz erystyczne nadawców. „Dwugłosy” epistolograficzne mogły mieć jednak inną tonację i tematykę, czego świadectwem są starannie skomponowane łacińskie listy Janusza Radziwiłła (1612–1655) i Macieja Kazimierza Sarbiewskiego (1595–1640), przedstawiające związki między synem przywódcy ewangelików na Litwie a jezuitą. Z jeszcze innym typem relacji nadawczo-odbiorczych mamy do czynienia w przypadku korespondencji Piotra Kochlewskiego (zm. 1646), który jako starosta Kiejdan informował księcia Krzysztofa o różnych aspektach życia miasta. Nie znamy odpowiedzi Radziwiłła, ale niewątpliwie narzucał on swemu namiestnikowi zakres tematyczny jego listów. Według badaczy i teoretyków epistolografii nadawca wciąga w swój świat odbiorcę, prowadzi

z nim ukryty dialog, adresat z kolei może decydować o doborze słów, o tonacji wypowiedzi<sup>1</sup>.

Większe zróżnicowanie językowe i gatunkowe prezentują wiersze okolicznościowe. Ich autorzy starali się nadać swym wypowiedziom genologiczny kształt lamentu, sielanki, genetliakonu, epitalamium, nagrobka itd. W tych utworach magnaci sami komentowali wydarzenia, np. rywalizację kandydatów na tron polski w okresie trzeciego bezkrólewia (Krzysztof Radziwiłł Piorun (1547–1603), Krzysztof Dorohostajski), najczęściej jednak byli bohaterami enkomionów i paszkwili. Panegiryci wychwalali np. ewangelika Monwida za brawurowy atak na mury smoleńskie w 1611 roku, co sprawiało wrażenie opinii bezstronnych, gdyż wychodziły one spod piór katolików. W odniesieniu do Radziwiłłów i Sapiehów można mówić o kontrastowym ukazywaniu ich wzajemnych relacji – w epitalamium opiewano skoligacenie się dwóch litewskich rodzin, w paszkwilu oceniającym wypadki po tumulcie wileńskim z 1639 roku przeciwstawiano zalety Lwa Sapiehy oraz jego syna wadom Krzysztofa Radziwiłła.

Utwory sylwiczne dotyczące rodziny Radziwiłłów birzańskich są przedmiotem uwagi w ostatniej części książki, skupionej głównie na tekstach skopiowanych w rękopisach znajdujących się obecnie we Lwowie oraz w Rotterdamie. Znalazły się tam genetliakony poświęcone dzieciom Janusza Radziwiłła, wiersze imieninowe dla Anny Kiszczanki (1593–1642) i jej córki Katarzyny (1614–1674) oraz wiersze żałobne skomponowane po śmierci księcia Krzysztofa. Końcowy rozdział prezentuje utwory opisujące Janusza Radziwiłła – są to przeważnie paszkwile szkalujące postawę hetmana wielkiego litewskiego w czasie potopu szwedzkiego oraz najazdu moskiewskiego.

Przybliżenie tych nieznanych często tekstów pozwala na dopełnienie obrazu kultury literackiej Wielkiego Księstwa Litewskiego w pierwszej połowie XVII wieku.

Książkę tę dedykuję Pracownikom Zakładu Historii Literatury Baroku i Dawnej Książki, którym kierowałam w latach 2010–2019. Pani dr Iwonie Słomak dziękuję za pomoc przy tłumaczeniu cytatów łacińskich.

---

<sup>1</sup> Zob. J. MACIEJEWSKI: *List jako forma literacka*. W: *Sztuka pisania. O liście polskim w wieku XIX*. Red. J. SZTACHELSKA, E. DĄBROWICZ. Białystok 2000, s. 216.

## Indeks osobowy

### A

Aleksy I Michajłowicz, car Rosji 225  
Ammianus Marcellinus 107  
Anakreont z Teos 18  
Anna Jagiellonka, królowa polska  
147  
Anna Wazówna, królowa szwedzka  
53, 54  
Anonim tzw. Gall 149  
Appel Włodzimierz 177, 244  
Arciszewski Krzysztof 40, 239  
Attyk (Titus Pomponius Atticus) 51  
August II Mocny, król polski 143  
Augustyniak Urszula 41, 47, 61, 75,  
81, 88, 98, 114, 160, 178, 181,  
201, 204, 205, 209, 223, 242, 248

### B

Bajewski Filip 228, 239  
Baliński Michał 113, 242  
Bandtkie Jerzy Samuel 30

Barbara Radziwiłłówna, królowa  
polska 25, 203  
Bardach Juliusz 121, 128, 242  
Barłowska Maria 22, 140, 185, 186,  
212, 242, 245  
Bartosz 115  
Bartoszewski Walenty 166, 167, 168,  
239  
Bąbel Agnieszka 137  
Berzeński Maciej 35, 237  
Białozor Kazimierz 63  
Białozor Gabriel 234  
Białozor, pleban szacki 131  
Birkowski Fabian 105  
Bobiatyński Konrad 225, 242  
Bohomolec Franciszek 242  
Bolesław Chrobry, król polski 149  
Bona Sforza, królowa polska 25  
Borek Piotr 22, 32, 45, 224, 242, 244,  
246, 248, 251, 252  
Borowski Andrzej 105, 243

- Borysowska Agnieszka 176, 242  
 Branski Stanisław 42  
 Broniewski 40  
 Brückner Aleksander 44, 141, 196, 241, 242  
 Buchwald-Pelcowa Paulina 14, 108, 128, 142, 150, 243  
 Buczyński Stanisław 40, 42  
 Budaeus Gulielmus 34  
 Budny Bieniasz 185  
 Burcher, piwowar 44  
 Buszyński Ignacy 120, 243
- C**
- Cezar (Gaius Iulius Caesar) 106, 108  
 Cezary Franciszek 205, 206, 239  
 Chachaj Marian 27, 126, 243  
 Chamera-Nowak Agnieszka 243  
 Chemperek Dariusz 110, 175, 186, 224, 243, 246  
 Chlebowski Bronisław 113, 248  
 Chmaj Ludwik 128, 243  
 Chodkiewicz Jan Karol 17, 29, 40, 41, 46, 47, 88, 89, 93, 179  
 Chodkiewiczowa Zofia 40, 41, 46  
 Chodkiewiczowie 108, 176  
 Chrościcki Juliusz A. 168, 247  
 Cikowska Elżbieta 200, 238  
 Ciszewska Małgorzata 52, 190, 197, 200, 243, 248  
 Ciświcki Jan 25  
 Curtius Ernst Robert 105, 243  
 Cycleron (Marcus Tullius Cicero) 44, 45, 51, 106  
 Cysewski Kazimierz 15, 16, 243  
 Cytowska Maria 13, 34, 244  
 Czapliński Władysław 141, 206, 223, 241, 243  
 Czubek Jan 137  
 Czwołek Arkadiusz 53, 56, 87, 95, 98, 100, 101, 243  
 Czyż Mintowt Hilary 222, 223, 238
- D**
- Dan Adam 120  
 Dąbrowicz Elżbieta 10, 246  
 Dąbrowska Danuta 138  
 Decjusze (Decii) 174  
 Demetriusz zob. Demitrowicz Paweł  
 Demitrowicz Paweł 21, 118, 125  
 Denhoff Kasper 98, 99, 100  
 Długosz Jan 14  
 Dobrzański Andrzej 123  
 Domagasius Jan 123  
 Domazovius Jan 125  
 Dorohostajscy 8, 69, 161, 171, 235  
 Dorohostajska Zofia z Chodkiewiczów 59  
 Dorohostajska Zofia z Radziwiłłów 9, 55, 56, 67–69, 80–84, 160, 171, 231, 247, 263, 265  
 Dorohostajski Krzysztof Mikołaj 5, 9, 10, 35, 37, 38, 40, 49, 55–59, 67–69, 79–85, 147–152, 154–157, 160–172, 231, 233, 234, 237, 245, 252, 263–265  
 Dorohostajski Mikołaj 166  
 Dorohostajski Władysław 55, 56, 85, 171, 238  
 Dürr-Durski Jan 110, 141, 187, 233, 240, 243, 248  
 Działyński Jan 169  
 Działyński Mikołaj 25  
 Dziechcińska Hanna 19, 247, 248
- E**
- Elżbieta Zofia Hohenzollern 53  
 Erazm z Rotterdamu 13, 14, 34, 46, 244

Estreicher Karol 166  
Eustachiewicz Maria 150, 243

## F

Fabiusz (Fabius Maximus Verrucosus Cunctator) 174  
Fabiusze 108  
Farensbach Wolmar 93  
Feliński Alojzy 145  
Fickler Johann Baptista 22  
Fidiasz 107  
Fiodor I, car Rosji 147, 148, 155, 156, 159  
Firlejowa Maria 61, 70, 237  
Fogelweder Stanisław 15  
Follprecht Kamila 180, 246  
Franco de Franco 132, 133  
Freylichówna Judyta 128, 243  
Freytag Adam 128  
Fryderyk Wilhelm, elektor brandenburski 234

## G

Gabbema Simon Abbes 44  
Gadomski Samuel 221  
Gaj Beata 164  
Gajdka Krzysztof 180, 246  
Gajusz Treboniusz 45  
Galos Ewa 206, 223, 241  
Gardie Pontus de la 45  
Gaston Bourbon, książę orleański 87  
Gawiński Jan 142  
Gerasimowa Irina 225, 249  
Geremek Bronisław 118, 244  
Głombiowska Zofia 45, 244  
Godberk 47  
Golik-Prus Aleksandra 103, 162  
Gondek Elżbieta 251  
Gorajska Katarzyna z Radziwiłłów 81  
Gorajski Piotr 81

Gordon 38  
Gorzycki Walerian 193, 194, 200–209, 211, 219, 220, 233, 238  
Gorzyńscy 201  
Gorzyński 201  
Gosiewski Aleksander 177  
Górska Magdalena 149, 244  
Górski Konrad 18, 28, 29, 32, 138, 244  
Grabowska-Kuniczuk Agata 137  
Graża Tomasz 147, 244  
Grochowski Stanisław 150, 247  
Grodzicki Stanisław 235, 239  
Gruszewski 23  
Grześkowiak Radosław 22, 23, 138, 239, 240  
Gustaw II Adolf Waza, król szwedzki 87, 88, 178, 207, 208  
Guzowski Piotr 127, 239  
Gwagnin Aleksander 162, 163, 242

## H

Hanusiewicz-Lavallee Mirosława 76, 77, 244  
Hartlib Jerzy 126  
Has 36  
Hasius Jakub 109, 110, 237  
Haur Jakub Kazimierz 16, 239  
Heidenstein Reinhold 42, 239  
Henryk Walezy, król polski i francuski 204  
Herman Stefan 150, 160, 244  
Heska-Kwaśniewicz Krystyna 251  
Hlebowicz Jan 48, 156  
Hlebowicz Jerzy 189  
Hlebowiczowa Katarzyna z Radziwiłłów 10, 62, 71–76, 186, 187, 188, 189, 192, 194, 196, 198, 199, 244  
Hofman Iwona 187, 249

- Hołownia Stanisław 36  
 Horacjusz Kokles (Horatius Cocles) 107  
 Horacy (Quintus Horatius Flaccus) 215, 245  
 Hozjusz Stanisław 14  
 Huizinga Johan 13, 14, 34, 244
- I**
- Izabela Habsburg, infantka hiszpańska 87
- J**
- Jagiellonowie 150, 152, 158, 245  
 Jakub I, król angielski 114  
 Jan III Sobieski, król polski 17, 30, 31, 140, 239, 241, 245  
 Jan Kazimierz Waza, królewicz polski 22  
 Janusz, książę ziebicki 27  
 Jarczykowa Mariola 37, 71, 110, 114, 129, 140, 185, 196, 223, 244, 252  
 Jarosz Adam 71, 244  
 Jemiołowski Mikołaj 223  
 Juda Maria 234, 244  
 Jungius Adrian 110  
 Jurginis Juozas 128, 247  
 Jurski Jan 123, 126, 178, 181
- K**
- Kalpurniusz (Titus Calpurnius Siculus) 213  
 Kalwin Jan 104, 241  
 Kałaj Daniel 140  
 Kan 41  
 Karmanowski Olbrycht 22, 41, 237, 239  
 Karnkowski Stanisław 14  
 Karol X Gustaw Wittelsbach, król szwedzki 145, 224  
 Karpiński Adam 71, 109, 242, 244, 247  
 Karpiński Andrzej 117, 244  
 Karvelis Deimantas 72, 245  
 Kazanowska Anna 70  
 Kazanowski Adam 54, 55  
 Kazlienė Viktorija 113, 249  
 Kempa Tomasz 158, 245  
 Kempfi Andrzej 42, 239  
 Kiszczyna Elżbieta z Sapiearów 61  
 Kiszka Stanisław 60  
 Kiskowie 60, 113  
 Kmita Jan 200, 201, 211, 239, 241  
 Kmita Jan Achacy 212, 240  
 Kmita Piotr Blastus 176  
 Kobylński Mateusz 131–133  
 Kochanowski Jan 14, 18, 28, 139, 142, 168, 173, 185–187, 202, 239, 243, 245–247  
 Kochlewska Jadwiga 119  
 Kochlewski Piotr 5, 9, 35, 37–39, 41–44, 46, 65, 75, 76, 110, 113–134, 162, 185, 201, 232, 237, 238, 240, 244, 252, 264, 266  
 Kochlewski Wojciech 88, 238  
 Kolbuszewski Kazimierz 143  
 Kołakowski Leszek 13, 34  
 Komeński Jan Amos 44, 240  
 Korf 36  
 Korolko Mirosław 14, 18, 44, 243, 245  
 Koryciński Stefan 22  
 Kosman Marcei 52, 124, 187, 234, 245, 249  
 Kostecki Janusz 14, 243  
 Koszel 40  
 Koszciel Jerzy 127  
 Kot Stanisław 186, 245  
 Kotarski Edmund 140, 245

- Kotłubaj Edward 21, 29, 61, 64, 65, 245  
 Kowalczyk Jerzy 71, 242, 244  
 Kozak Anna 190, 245  
 Krajewski Jan 163, 239  
 Kraszewski Józef Ignacy 15, 89, 123, 239  
 Kraushar Aleksander 40, 239  
 Kriegseisen Wojciech 234, 245  
 Krośniewicz Baltazar (Balcer) 27, 35, 49, 123, 237  
 Krzewińska Anna 142, 212, 245  
 Krzycki Andrzej 45, 149, 244  
 Krzywy Roman 138, 164, 168, 173, 187, 202, 215, 240, 245  
 Krzyżanowski Julian 187, 239  
 Kukulski Leszek 16, 30, 239, 240, 241, 245  
 Kuran Michał 164, 221, 240, 245  
 Kurecka Maria 13, 34, 244  
 Kurosz Stanisław 22, 42  
 Kurpski, rotmistrz 211
- L**
- Laan Adrie van der 212  
 Lars Porsenna, król etruski 107  
 Lasocińska Estera 190, 246  
 Laužikas Rimvydas 113, 249  
 Lepszy Kazimierz 147, 245  
 Liedke Marzena 127, 239  
 Liliencron Roch von 137  
 Linde Samuel Bogumił 117  
 Lipiński Tymoteusz 113, 242  
 Lipski Józef 124  
 Loeaechius Andreas Scotus 176, 177, 185, 234, 235, 240, 242  
 Loth Roman 144, 245  
 Lubieniecki Andrzej 186, 211, 245  
 Lubomirscy 31  
 Lubomirski Stanisław Herakliusz 64  
 Ludwika Maria Gonzaga de Nevers, królowa polska 139  
 Lundgren Ragnhild 234, 244  
 Luter Marcin 131
- Ł**
- Łabęcki Bacer 181  
 Łabędź Piotr 156, 246  
 Łaski Jan 44  
 Łęczycki Mikołaj 175  
 Łubieński Stanisław 19, 31, 34, 35, 239
- M**
- Maciejewski Janusz 10, 137–139, 143, 144, 145, 245, 246  
 Maguś Wojciech 187, 249  
 Maksymilian III Habsburg, arcyksiążę 147, 148, 155, 156  
 Malewska Hanna 16, 17, 21, 28, 29, 30, 40, 47, 240  
 Marcus Furius Camillus 174  
 Maria Kazimiera d'Arquien de la Grange, królowa polska 30, 31, 139, 239, 245  
 Maricius Szymon 15  
 Maskiewicz Bogusław 87, 88  
 Masłowska-Nowak Adriana 22, 241  
 Matvejevitch Predrag 137  
 Mazurkowa Bożena 223, 244  
 Meller Jerzy 114  
 Michałowska Teresa 137, 149, 187, 201, 246  
 Milewska-Ważbińska Barbara 190, 246  
 Milewski Dariusz 224, 246  
 Miłobędzki Adam 128, 243  
 Mincer Franciszek 206, 223, 241  
 Minodius, minister kalwiński 108



- Miozga Ewa 32, 246  
 Misiorny Michał 21  
 Modrzewski Andrzej Frycz 14  
 Morawińska Agnieszka 190, 245  
 Moreau-Reibel Jean 128, 246  
 Morsztyn Hieronim 23, 28, 186, 240  
 Morsztyn Jan Andrzej 28, 142  
 Morsztyn Zbigniew 186  
 Moskorzewski 75  
 Muchliński Antoni 89, 123, 239
- N**
- Naborowski Daniel 17, 18, 22, 23, 28, 36, 110, 114, 141, 142, 178, 180, 185–187, 190, 194, 197–200, 202, 233, 237, 240, 243, 246–248  
 Nagielski Mirosław 168, 247  
 Niedźwiedź Jakub 49, 50, 111, 141, 166, 180, 246  
 Niemirycz Jerzy 186  
 Niezabitowski Stanisław 36, 37, 63, 64, 232  
 Nieznanowski Stefan 139, 148, 149, 201, 246  
 Nowak Zbigniew 24  
 Nowak-Dłużewski Juliusz 137, 139, 141, 145, 179, 221, 222, 224, 227, 228, 246, 247  
 Nowicka-Jeżowa Alina 71, 242, 244  
 Nowicka-Struska Anna 224, 246  
 Nowodworski Bartłomiej 163, 168, 169
- O**
- Ocieczek Renarda 140, 223, 244, 245  
 Oleśnicki Mikołaj 42, 238  
 Oleśnicki Zbigniew 14  
 Olma Marceli 22, 32, 45, 242, 244, 248, 251, 252  
 Olszewski Jakub 176, 240  
 Opaliński Krzysztof 14, 15, 20, 24, 240, 247  
 Opaliński Łukasz 14, 15, 20, 24, 240, 247  
 Opaliński Piotr 25  
 Orgelbrand Samuel 114, 247  
 Orzelski Stanisław 186, 247  
 Ossoliński Józef Maksymilian 148, 247  
 Oszczęda Aleksandra 150, 163, 168, 239, 247  
 Otwinowska Barbara 71, 137, 149, 201, 242, 244, 246  
 Ozimiński Baltazar 145, 170, 171, 240
- P**
- Pac Jan 59  
 Pac Michał Kazimierz 63  
 Paprocki Bartosz 161, 240  
 Parrasjos z Efezu 107  
 Partyka Joanna 19, 76, 139, 247  
 Paszkowski, czeladnik 119  
 Paszkowski Marcin 164, 240  
 Patera Adolf 44, 240  
 Paweł, św. 109  
 Pawlak Wiesław 109, 190, 246, 247  
 Pelc Janusz 14, 23, 141, 178, 242, 247  
 Pełczyński Marian 14, 24, 186, 240, 247  
 Petraszewicz Wojciech 132  
 Piccolomini Eneaszy Sylwiusz zob. Pius II  
 Pinkiewicz, ksiądz 38  
 Pinkus Stasys 128, 247  
 Piotrowiak Dariusz 186, 247  
 Pirken Grzegorz 126  
 Piskała Magdalena 108, 109, 241, 247



- Piskorski Sebastian Jan 190, 245  
 Pius II, papież 14  
 Platt Dobrosława 106, 247  
 Pliniusz (Gaius Plinius Secundus) 190  
 Płaza Stanisław 204, 247  
 Pocięcha Władysław 20, 25, 240  
 Pollak Roman 14, 15, 20, 24, 25, 240, 247  
 Pompejusz (Gnaeus Pompeius Magnus) 106, 108, 174  
 Popliński Antoni 191, 242  
 Potoccy 189, 191  
 Potocki Jakub 163, 164, 169, 170  
 Potocki Mikołaj 71  
 Potocki Piotr 70  
 Potocki Stefan 169  
 Potocki Wacław 16, 142, 240  
 Pozarzyski Kazimierz 185  
 Prochaska Antoni 48, 56, 85, 172, 239, 241  
 Przyborowski Ambroży 27  
 Przypkowska, siostra Jadwigi Kochlewskiej 65, 238  
 Przypkowski Aleksander 27, 41  
 Przypkowski Samuel 229  
 Puciata 118  
 Puciata Samuel 22  
 Pudłowski Melchior 149  
 Puksza Adam 164, 241  
 Pytlos Barbara 251
- R**
- Radziwiłł Albrycht Stanisław 178  
 Radziwiłł Bogusław 21, 23, 36, 43, 53, 63–65, 74, 116, 117, 124–126, 128, 133, 188, 191, 192, 195, 203, 226, 229, 232, 234, 242, 243, 248  
 Radziwiłł Hieronim 19, 20  
 Radziwiłł Janusz (1579–1620) 9, 52, 53, 54, 56, 57, 66, 72, 73, 74, 81, 83, 84, 85, 91, 141, 142, 160, 164, 171, 172, 175, 176, 196, 202, 235, 238, 240, 241, 245, 263, 265, 266  
 Radziwiłł Janusz (1612–1655) 5, 6, 9, 10, 21, 27, 29, 30, 38, 41, 45–47, 54, 55, 61–65, 70, 71, 74, 75, 103–111, 113, 132, 133, 176, 188–192, 195, 196, 198, 202, 220–229, 232, 233, 238, 239, 241, 244, 245, 248, 252, 264, 266  
 Radziwiłł Jerzy 9, 67–69, 79–81, 83, 164, 231, 241  
 Radziwiłł Jerzy Herkules 108  
 Radziwiłł Krzysztof (1585–1640) 5, 6, 8–10, 17, 23, 27, 37–45, 47, 54, 56, 57, 59–62, 65–67, 71–76, 79–101, 103, 104, 106, 109, 110, 113–116, 118–134, 160, 162, 164, 165, 169, 171, 172, 175–177, 179–183, 185–189, 192–198, 200–210, 211–220, 227, 232, 235, 237–243, 248, 249, 252, 263–266  
 Radziwiłł Krzysztof Piorun (1547–1603) 10, 27, 46–48, 52, 53, 55, 56, 58–60, 69–72, 81, 83, 85, 86, 90, 91, 108, 147, 156–160, 173, 177, 186, 208, 209, 235, 237, 240, 246, 264, 266  
 Radziwiłł Krzysztof, syn Janusza 10, 186, 188, 192–196, 220, 233  
 Radziwiłł Michał Kazimierz Rybeńko 19, 113, 247  
 Radziwiłł Mikołaj Czarny 26, 186, 243  
 Radziwiłł Mikołaj Krzysztof Sierotka 35, 48, 52, 85, 113, 177, 239, 247  
 Radziwiłł Mikołaj Rudy 71, 91, 203

- Radziwiłł Mikołaj, syn Janusza 195, 196
- Radziwiłł Mikołaj, syn Krzysztofa młodszego 54
- Radziwiłł Mikołaj, syn Krzysztofa Pioruna 186, 187
- Radziwiłł Mikołaj, wojewoda nowogródzki 81
- Radziwiłł Stefan 57, 86, 87, 187
- Radziwiłłowa Anna Maria 10, 36, 37, 52, 63, 64, 65, 186, 188, 189, 191, 192, 196, 220, 232, 233, 234, 237
- Radziwiłłowa Anna z Kisków 10, 54, 59–61, 65–67, 71, 72, 74–76, 93, 113, 115, 127, 186–188, 192, 195–199, 203, 227, 237, 244, 249
- Radziwiłłowa Anna z Sanguszków 19
- Radziwiłłowa Anna z Sapiechów 176
- Radziwiłłowa Barbara 26
- Radziwiłłowa Elżbieta Zofia z Ostrogskich 36, 52, 53
- Radziwiłłowa Elżbieta Zofia zob. Elżbieta Zofia Hohenzollern
- Radziwiłłowa Katarzyna Anna z Sobków 186
- Radziwiłłowa Katarzyna z Ostrogskich 173
- Radziwiłłowa Katarzyna z Potockich 29, 54, 61, 63, 70, 188, 189, 191, 192, 195, 232
- Radziwiłłowa Katarzyna z Tęczyńskich 27, 28, 69, 175–177, 204, 235, 239
- Radziwiłłowa Maria 228, 239
- Radziwiłłowa Zofia ze Zborowskich 79
- Radziwiłłowie 6, 8, 10, 22, 23, 31, 37, 40, 41, 43, 45, 46, 57, 60, 69, 72, 74, 76, 80, 81, 83, 85, 86, 90, 91, 98, 99, 106, 113, 158, 161, 171, 173, 174, 176, 177–183, 185–189, 196, 198, 199, 203, 204, 207, 211, 212, 217, 221, 229, 231, 234, 235, 238, 239, 243–245, 247, 251, 252, 263, 265
- Radziwiłłówna Anna Maria zob. Radziwiłłowa Anna Maria
- Radziwiłłówna Elżbieta (Halszka) 71, 72, 244
- Radziwiłłówna Katarzyna zob. Hlebowiczowa Katarzyna z Radziwiłłów
- Ragauskienė Raimonda 27, 247
- Rajski 82
- Rares Piotr 25
- Rechowicz Marian 132, 249
- Rej Mikołaj 142, 149
- Reszka Stanisław 14, 22, 241
- Romaniuk Przemysław 224
- Romaszko Piotr 132
- Ryba Renata 252
- Rybiński Jan 141, 185, 235, 241
- Rymut Kazimierz 20, 25, 240
- Rysiński Salomon 14, 17, 43, 67, 72, 185, 237
- ## S
- Sajkowski Alojzy 14, 15, 19, 21, 24, 27, 28, 30, 31, 36, 113, 240, 247
- Sambucus Joannes 190
- Sapieha 36
- Sapieha Jan 57
- Sapieha Jan Stanisław 8, 173–175, 182, 233, 241
- Sapieha Kazimierz Leon 178, 180, 215, 245
- Sapieha Krzysztof Mikołaj 90, 179, 182, 240
- Sapieha Lew 5, 8–10, 19, 23, 47, 48,

- 52, 53, 56, 57, 60, 61, 69, 85–101, 166, 171–180, 182, 183, 231–235, 238–241, 243, 252, 263
- Sapiehowie 6, 8, 10, 56, 61, 70, 85, 86, 99, 161, 173, 175, 176, 179, 181–183, 222, 234, 235, 239, 241, 263, 265
- Sapieżanka Anna 57, 240
- Sapieżanka Barbara 57
- Sapieżyna Dorota z Firlejów 56, 57, 69, 90, 179
- Sapieżyna Elżbieta (Halszka) z Radziwiłłów 19, 57, 72, 73, 86, 172–176, 179, 182, 232–235, 240, 241
- Sarbiewski Maciej Kazimierz 5, 9, 19, 22, 31, 34, 35, 103–111, 175, 232, 239, 241–243, 247, 249, 264, 266
- Sarnecki Kazimierz 31
- Sarnowska-Temierusz Elżbieta 137, 149, 201, 246
- Sawa Robert 205, 210,
- Schenk Wacław 132, 249
- Schnayder Jerzy 51, 247
- Scipiones 108
- Scultetus (Schultes) Jakub 35
- Scypion (Publius Cornelius Scipio) 209, 211
- Segebrecht Wulf 137
- Sell Jolanta Krystyna 30, 239
- Seredyka Jan 113, 131, 160, 171, 247
- Servatius Roger 46
- Sęp-Szarzyński Mikołaj 142
- Sieniawscy 31
- Sienicki 74
- Siestrzencewicz Piotr 104, 205, 210, 241
- Silanion 107
- Silnicki Zbigniew 163
- Sitkowa Anna 252
- Skarga Piotr 59, 166, 241
- Skwara Marek 105, 248
- Skwarczyńska Stefania 28, 248
- Sobieski Marek 17
- Socha Irena 251
- Sokolski Jacek 154, 248
- Sokołowski Wojciech 88, 248
- Sokrates 224
- Soliman, sułtan turecki 25
- Starckius (Starck) Fryderyk 126, 162, 241
- Starnawski Jerzy 19, 31, 32, 34, 239, 248
- Stefan Batory, król polski 52, 148, 157
- Stępnik Krzysztof 221, 245
- Stoiński Jan 186, 242
- Sulimierski Filip 113, 248
- Sutkowska Dorota 108, 241
- Szałapski (Sałabski) Stanisław 110
- Szczerbicka-Ślęk Ludwika zob. Ślęk Ludwika
- Szczucki Lech 44, 242
- Szein Michaił Borysowicz 207
- Sztachelska Jolanta 10, 246
- Szujscy 168, 247
- Szydłowiecka Elżbieta 26
- Szydłowiecka Krystyna, księżna ziębicka 26
- Szykucki 119
- Szymonowicz Szymon 22, 212, 241
- Szyszkowski Marcin (biskup płocki) 169

## Ś

- Ślęk Ludwika 109, 141, 175, 188, 191, 196, 247, 248
- Świerczyńska Dobrosława 140, 248

## T

- Tacyt (Publius Cornelius Tacitus) 107  
 Taszycki Witold 20, 25, 240  
 Tazbir Janusz 116, 132, 133, 248  
 Teodorowicz-Hellman Ewa 234, 244  
 Tęczyńska Zofia 62  
 Tęczyński Andrzej 203  
 Tomaszewski Samuel 201, 241  
 Tomaszuk Katarzyna 22, 241  
 Tomicki Piotr 14, 25  
 Trembecki Jakub 141, 196, 241  
 Trębska Małgorzata zob. Ciszewska  
     Małgorzata  
 Tunstall Cuthbert 34  
 Turasiewicz Adam 20, 25, 240  
 Twardowski Kasper 186  
 Twardowski Samuel 221, 223, 245  
 Tygielski Wojciech 35, 38, 39, 46,  
     248  
 Tymiański Stanisław 160, 171, 247  
 Tytus Liwiusz (Titus Livius) 107

## U

- Ulčinaité Eugenija 177, 244  
 Urfé Honoré de 30  
 Utenhov Karol 44

## V

- Vorbek-Lettow Maciej 206, 223, 241

## W

- Wajer Marcin 169  
 Walewski Władysław 113, 248  
 Walińska Marzena 216, 248  
 Wasilewski Tadeusz 21, 22, 117, 203,  
     223, 241, 248  
 Wazowie 17, 21, 28–30, 40, 47, 141,  
     145, 221, 222, 223, 224, 227, 228,  
     246, 247

- Wergiliusz (Publius Vergilius Maro)  
     174, 212, 240  
 Wiesiołowski Krzysztof 39  
 Winiarska-Górska Izabela 138  
 Winniczuk Lidia 14, 248  
 Wisner Henryk 45, 97, 110, 113,  
     132, 160, 176, 187, 189, 192, 196,  
     207, 223, 248, 249  
 Wiśniowiecka Zofia 58, 59  
 Witkowski Stanisław 168, 169, 241  
 Władysław IV, król polski 29, 37, 39,  
     46, 55, 111, 114, 206, 207, 211,  
     221, 234, 241  
 Władysław Jagiełło, król polski 150,  
     151  
 Włodarski Maciej 27, 33, 249  
 Wojnicki 42  
 Wołłowicz Eustachy 39, 71, 110, 131,  
     132, 187, 237, 244  
 Wołłowicz Ostafi 148  
 Wołłowicz Samuel 41  
 Woyna Abraham 38, 180  
 Wójcicki Jacek 137, 212, 240  
 Wyrwa Andrzej Marek 52, 190, 248
- ## Z
- Zaborowska-Musiał Justyna 108, 249  
 Zaborowski 36  
 Zaborowski Paweł 185  
 Zahorski Władysław 177, 249  
 Zalewski Zbigniew 132, 249  
 Załęski Stanisław 110, 166, 249  
 Zamojscy 108  
 Zamoyska Barbara 59–61  
 Zamoyski Jan 14, 35, 40, 46, 48, 52,  
     60, 85, 177, 239, 248  
 Zasius Ulrich 13  
 Zbylitowski Andrzej 155, 156, 242  
 Ziober Aleksandra 147, 244

- Žirgulis Rimantas 113, 249  
Zygmunt I, król polski 13, 25, 26  
Zygmunt III Waza, król polski 6, 41,  
45, 67, 87, 88, 92, 93, 96–100,  
114, 141, 145, 147, 148, 155, 156,  
158–160, 163–167, 170, 227,  
238–240, 242, 246, 247, 249, 252
- Zygmunt August, król polski 14, 25,  
44, 245  
Zygmuntowicz Józef 118, 128, 129,  
238
- Ż**  
Żaba Józef 224  
Żeromski Stefan 143

Mariola Jarczykova

**The correspondence and the occasional  
literature in the circle of the magnates  
of the Grand Duchy of Lithuania**

Summary

**I**n the present publication the author engages the problems associated with the correspondence and the occasional literature of the first half of the 17th century which have to do mainly with the families of Lithuanian magnates. The first part of the work presents the problems of the publishing of Old Polish epistolography and the readerly circulation of early letters. On the basis of the correspondence of the Radziwiłł, Sapieha families and of Krzysztof Dorohostajski Monwid (1562–1615) one described the family-related subject matter engaged in the letters, focusing on such important events as: birth, baptism, marriage, married life, as well as death and funerals. Gratulatory letters and letters of condolence were usually similar, which was a result of the application of conventional expressions, whereas the correspondence which accompanied wooing and the contraction of marriages manifested specific, untypical solutions and an individual approach of the senders.

The chapter which presents the exchange of letters between brothers-in-law who were in a feud is focused on the writings of Krzysztof Radziwiłł (1585–1640) and Lew Sapieha (1557–1633), who commented upon the decision of the king associate with the appointment of the function of the grand hetman of Lithuania. By making accusations, the correspondents rejoined and discussed their family relations. The claims which were laid in reference to the question of the inheritance of the brother of his second wife Zofia were featured immediately in Krzysztof Dorohostajski's letters to Janusz (1579–1620) and to Krzysztof Radziwiłł. A different nature is manifested by carefully composed

Latin letters of Janusz Radziwiłł (1612–1655) and Maciej Kazimierz Sarbiewski, which presented the relations between the Calvinist and the Jesuit. Piotr Kochlewski's correspondence (d. 1646), a representative of Krzysztof Radziwiłł in Kiejdany, features detailed information about various aspects of the life of the city.

The second part of the work discusses occasional works devoted to Lithuanian magnates. The considerations, which are preceded by remarks about the editorship of occasional literature, focus on the verse commentaries devoted to the candidates to the Polish throne during the period of the third interregnum. To mark this occasion, an oration was written by Krzysztof Radziwiłł Piorun (1547–1603), and the verse "Lament..." was written by Krzysztof Dorohostajski. Monwid was described as a valiant soldier, who made his name in the assault on Smoleńsk in 1611. Many occasional texts were written in connection to births, marriage ceremonies and the funerals of magnates; they feature the genological form of a lament, a bucolic, a genethliacon, an epithalamium, an epitaph etc. The poems which were written after Krzysztof Radziwiłł's death and which heretofore remained unknown were found in the manuscripts which are currently located in Lwów (Bavorovianum) and in the Central Library in Rotterdam.

The Lithuanian magnates were also presented in a negative light. It mainly the Radziwiłł who were lampooned – Krzysztof, as the alleged instigator of the Wilno riot in 1639, and his son Janusz, as a traitor during the Swedish deluge and the Moscow raid.

Марьола Ярчикова

## Переписка и литература, приуроченная к важным событиям, в кругу магнатории Великого Княжества Литовского

### Резюме

В работе автор поднимает вопросы, касающиеся писем и произведений, приуроченных к важным событиям. Исследуемые тексты относятся к первой половине XVII века и связаны преимущественно с семьями литовских магнатов. В первой части были представлены проблемы издания старопольской эпистолографии, а также читательский оборот давних писем. На примере переписки Радзивиллов, Сапег и Кшиштофа Дорогостайского Монвида (1562–1615) рассматривается семейная тематика в их письмах, с обращением особого внимания на такие значимые события, как рождение, крестины, свадьба, супружество, а также смерть и похороны. Поздравительные письма и письма с соболезнованиями были обычно сходны, что вытекало из использования конвенциональных формулировок. Вместе с тем переписка, сопутствующая ухаживаниям и вступлению в брак, уже обнаруживала конкретные, нетипичные решения, а также индивидуальный подход адресантов.

В главе, посвящённой обмену письмами между поссорившимися шуринами, анализируется переписка Кшиштофа Радзивилла (1585–1640) и Льва Сапег (1557–1633), которые комментировали королевское решение о том, кто будет выполнять функцию великого литовского гетмана. Обвиняя друг друга, они взаимно оправдывались и описывали свои семейные отношения. В письмах Кшиштофа Дорогостайского, адресованных Янушу (1579–1620) и Кшиштофу Радзивиллам, появились претензии по делу наследства, оставшегося после брата его второй жены,



Зофьи. Иным характером отличаются старательно продуманные латинские письма Януша Радзивилла (1612–1655) и Мацея Казимежа Сарбевского, представляющие отношения между кальвинистом и иезуитом. В переписке Петра Кохлевского (ум. 1646), наместника Кшиштофа Радзивилла в Клейданах, нашла отражение подробная информация о разных аспектах жизни города.

Во второй части исследования анализируются произведения по случаю важных событий в жизни литовских магнатов. Размышления на эту тему, которым предшествуют замечания о публикации текстов такого рода, сосредоточиваются на стихотворных комментариях, касающихся кандидатов на польский трон в период третьего междуцарствия. По этому поводу речь написал Кшиштоф Радзивилл Пёрун (1547–1603), а стихотворение «Плач...» – Кшиштоф Дорогостайский. В свою очередь, Монвид описывался как боевой солдат, который прославился в смоленском штурме в 1611 году. Много текстов появилось в связи с рожденьями, свадьбами и похоронами магнатов. Они имеют жанровую форму плача, идилии, генетликаона, эпиталамы, надгробной речи и т.д. Рассмотренные в работе неизвестные до сих пор стихотворения, написанные после смерти Кшиштофа Радзивилла, были найдены в рукописях, которые находятся в настоящее время во Львове (Lwów), а также в Центральной библиотеке в Роттердаме.

Литовских магнатов представляли также в негативном свете. В пасквиях с критической точки зрения показывали главным образом Радзивиллов – Кшиштофа, как предположительного инициатора виленских смятений в 1639 году, и его сына Януша, как изменщика во времена шведского потопа и московского набега.

Na okładce wykorzystano rycinę z druków:

J.S. Sapieha: *Epitalamium na wesele Jaśnie Wielmożnego Pana, Pana Leona Sapiehy kanclerza najwyższego W[ielkiego] Ks[ięstwa] Lit[ewskiego] [...] i Oświeconej Księżny na Birzach z Dubinek panny Elżbiety Radziwiłłówny, wojewodzianki wileńskiej.*

Wilno 1599, k. A<sub>1</sub>v;

Samuel Dowgird z Pogowia: *Genealogia albo krótkie opisanie wielkich książąt litewskich...*  
Lubcz 1626, [s. 3 nlb.]

Redakcja  
Agnieszka Plutecka

Projekt okładki  
Paulina Dubiel

Korekta  
Monika Lis

Łamanie  
Krzysztof Skrzypek

Copyright © 2019 by  
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego  
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336  
ISBN 978-83-226-3517-9  
(wersja drukowana)  
ISBN 978-83-226-3518-6  
(wersja elektroniczna)

Wydawca  
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego  
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice  
[www.wydawnictwo.us.edu.pl](http://www.wydawnictwo.us.edu.pl)  
e-mail: [wydawus@us.edu.pl](mailto:wydawus@us.edu.pl)

---

Wydanie I. Ark. druk. 17,0. Ark. wyd. 16,5.  
Papier Ecco Book Cream 70g, vol. 2.0 Cena 39,90 zł (w tym VAT)

---

Druk i oprawa:  
Volumina.pl Daniel Krzanowski  
ul. Księcia Witolda 7-9, 71-063 Szczecin